

Jagten på livsduelighed er fast arbejde

Forholdet mellem kompetence og dannelse, arbejdsduelighed og livsduelighed er blevet et varmt emne for samfundet og for det enkelte menneske. Men kunsten at arbejde og kunsten at leve bør ikke opstilles som modsætninger, for det er sider af samme sag.

Dimissionstale september 2022 af Claus Holm, Leder af DPU, Aarhus Universitet

Kære dimittender,

Det er mig en stor glæde at lykønske jer med, at I står med en kandidat- eller mastergrad fra DPU, Aarhus Universitet. Min lykønskning gælder ikke bare jer, jeres familier og venner, men også det danske samfund.

I er nu færdige med at studere, klar til at gøre brug af jeres akademiske viden og kompetencer til at bedrive pædagogik og uddannelse på et arbejdsmarked, der virkelig har brug for jeres vidensniveau. For eksempel har Tænk tanken DEA for nyligt udgivet en rapport, hvori det fremgår, at pædagoger med en kandidatgrad måleligt hæver den såkaldte interaktionskvalitet mellem pædagoger og børn i de danske kommuners dagtilbud. Disse dagtilbud efterspørger – sammen med mange andre virksomheder – jeres tankekraft, viden og færdigheder ud i det, som drejer sig om at løfte de næste generationer af danske borgeres livsduelighed.

Min tale til jer i dag handler netop om duelighed, og ikke mindst om jeres egen livs- og arbejdsduelighed som

kandidater i pædagogik og uddannelse. Lad mig først tale lidt om arbejdsdueligheden.

Om arbejdsduelighed

Tidligere rektor og professor Lars-Henrik Schmidt pegede i sin bog "Det sociale ABC" fra 2019 på, at det er grundlæggende for mennesket at være arbejdsduelig. For – mente han – samfundets egentlige mål for pædagogikken, forstået som opdragelsens opdrag, er at levere arbejdsduelige borgere, der kan forsørge sig selv. Individet i det moderne samfund er med andre ord defineret ved dets forhold til arbejdsmarkedet, og dets eksistensberettigelse er funderet i en norm om selvforsørgelse.

At der nok er noget om snakken, fremgår af den danske grundlovs paragraf 75, stk. 1, hvor man kan læse, at: "Til fremme af almenvellet bør det tilstræbes, at enhver arbejdsduelig borger har mulighed for arbejde på vilkår, der betrykker hans tilværelse." Og videre i stk. 2 står der: "Den, der ikke selv kan ernære sig eller sine, og hvis forsørgelse ikke påhviler nogen anden, er berettiget til hjælp af det offentlige, dog mod at underkaste sig de forpligtelser, som loven herom påbyder."

En aktuel illustration af den politiske prioritering af denne fordring om selvforsørgelse-gennem-arbejde gav socialdemokraten Benny Engelbrecht for godt en 1,5 måneds tid siden i et interview med Dagbladet Information, hvor han udtalte, at regeringen ganske vist ikke er lykkedes med at reducere den økonomiske ulighed målt på Gini-koefficient, men, sagde han, "hvis man er socialdemokrat er det altid det vigtigste, at folk kommer i arbejde." Og altså et arbejde som fører selvforsørgelse med sig.

Ja, selvfølgelig vil mange nok sige. Men ved nærmere eftertanke: selv under konjunkturer med høj beskæftigelse vil ikke alle komme i arbejde. Det ved vi. I mange årtier har politikere og andre gode kræfter gjort sig anstrengelser for at få den såkaldte "restgruppe" i job. Tidligere gennem økonomiske incitament, men i dag og i den fremtidshorisont, vi kigger ind i, skal det ske gennem pædagogisk genereret motivation.

Man talte i 1970'erne om en såkaldt arbejds-pædagogik, en pædagogik, der skulle motivere med afsæt i faglighed og mesterlære. I arbejdsduelighedens tid dukker det i beslægtet form op i ønsket om mere praksisfaglighed i uddannelsessystemet.

Elsk dit arbejde?

Når jeg i dag har valgt at tale om fænomenet arbejdsduelighed, er det for det første for at pege på, at kandidater fra DPU er særligt duelige udi en pædagogik, der kan gøre andre i stand til også at blive selvforsørgende arbejdskraft. Det er ikke det eneste mål, det bør heller ikke være det eneste og måske heller ikke det primære. For – for det andet – vil jeg med min tale her også gerne have jer til at tænke over, om arbejdsduelighed kan træde i et endnu større måls tjeneste, nemlig livsduelighedens.

I jeres eget tilfælde har I, via jeres studier på DPU, nu kvalificeret jer til, som ikke blot arbejdsduelige, men også mere akademisk arbejdsduelige medarbejdere, der kan bidrage anderledes til udviklingen af jeres fremtidige arbejdspladser. Det er vigtigt. Men det var måske ikke jeres eneste motivation, da I begyndte her.

Et andet, bagvedliggende, mål med studiet var velsagtens at leve et dueligt studieliv og måske et endnu mere dueligt liv bagefter.

Forfatteren Leo Tolstoj har en gang sagt, at vi ikke bare kan leve et dueligt og godt-nok liv, men et aldeles fremragende liv, hvis bare vi forstår os på to ting: At arbejde og elske. Sagt som en kort definition på det duelige liv: "Arbejd for den person, du elsker, og elsk dit arbejde." Det lyder måske umiddelbart som en ganske enkel og ligetil opskrift, men mange af os, for ikke at sige en hel del, synes faktisk at det er svært at gøre begge dele. Danske dobbelt-indkomstfamilier har næsten-europarekord i at arbejde, og op imod en 1 mio. danskere har svært ved at finde en god balance mellem familie- og arbejdsliv. Men hvad er så en god balance?

For at nærme os et svar på dette spørgsmål er det værd at genbesøge den unge Karl Marx. I 1850'erne, for godt 170 år siden, formulerede han samfundsutopien om kommunismen, og med den et ideal for det kommunistiske menneske, som han kaldte "den rige personlighed". Den rige, personlighed var ikke kun arbejdsduelig, men også livsduelig. Det var en person som havde fri og disponibel tid i sit arbejde, og altså ikke kun fritid efter fyraften. Den disponible tid skulle være den tid, hvor individet realiserede sig selv, uafhængigt af kapitalens interesser i værdiskabelse.

Den rige individualitet

Det kan muligvis forekomme jer pudefuldt, at jeg netop i dag taler om Marx og hans idealer for det kommunistiske samfund og individ, men jeg tror, nogle af hans overvejelser kan have resonans for os i vore

dage. Det peger den franske socialfilosof André Gorz på i bogen "The Immaterial" fra 2010.

Lad mig først fortælle lidt om Andre Gorz's mere personlige livsduelighed. Han forsøgte både at elske og arbejde på samme tid, og det med kærligheden gik på sin vis fantastisk. Han skriver i bogen *Letter to D. A love story* (udgivet i 2013) til sin hustru, Dorin:

"Du er 82 år gammel. Du er skrumpet seks centimeter, du vejer kun 45 kilo. Alligevel er du stadig smuk, yndefuld og begæret. Vi har levet sammen i snart 58 år og jeg elsker dig mere end nogensinde før. Endnu en gang føler jeg en gnavende tomhed i mit indsunkne bryst, en tomhed som kun fyldes når din krop er nær min."

Gorz' livslange kald – og kærlighed – til arbejdet som intellektuel, udtrykte han sig mindre poetisk og sanseligt om, men det var lige så succesrigt. Så kombinationen af arbejde og kærlighed lykkedes i det store hele. Omend han – indrømmede – at han som intellektuel til tider sank lige lovligt længe ned i sine fordybelser om arbejde og det kapitalistiske samfund – og derved udsatte han sit otium, og kærlighed til Dorin, til hun fyldte 82 eller deromkring.

Et godt råd til alle. Lad det ikke vente så længe!

Men tilbage til hans bog, *The immaterial*. I denne skelner Gorz mellem behovet for formel og levende viden i arbejdet, og han påpeger, at det hovedsageligt er den personlige involvering og motivation i arbejdet,

der efterspørges i vidensøkonomien. Formel viden – forklarer han – er viden om et objekt, der eksisterer i sig selv, adskilt fra den vidende og med egen autonomi. Det er en fattig viden, fordi den er utilstrækkelig både i arbejdet og i livet. Den viden, han og den moderne økonomi foretrækker, er derimod en levende viden, som opstår i koordination og kommunikation med andre, og som består i, intuitivt, at forstå deres intentioner og følelser. En viden der følges af dømm-, anticipations- og fortolkningskraft.

Gorz' ideal om en rig individualitet er derfor også karakteriseret ved de kompetente handlinger, en person er i stand til at udøve, med afsæt i sin personliggjorte viden, såvel alene som sammen med andre. Han peger på, at vidensøkonomien medfører en personlig livs- og tidsøkonomi for individet, og dermed også en personliggjort arbejdstidsøkonomi. Det betyder også, at en moderne persons selvrealisering sker gennem arbejde.

Men det betyder ifølge Gorz også, at fri tid i arbejdet rykker inden for rækkevidde, og det samme gør konflikter om, hvordan man betragter selve den rige personlighed. For er den et mål i sig selv eller snarere et middel til produktion og mere materiel rigdom? Og i hvilket omfang lader den enkelte sig overhovedet motivere ved, at arbejdsgiveren, i marxistisk forstand kapitalen med mere eller mindre stort K, udnytter vedkommendes viden?

Lev og arbejde

Nå, hvad kan vi så bruge fra Gorz, når det gælder spørgsmålet om pædagogikkens opgave i forhold til arbejdsduelighed?

Den del af Gorz's ambitioner, som handler om at elske og arbejde på samme tid er relevant for os i den forstand, at fremtidige generationer formentlig kan se frem til en levetid på mere end 100 år, og det kræver ikke alene gentænkning af arbejds- og kærlighedsforhold, men også uddannelse gennem livet, den såkaldte livslange læring. Otium kommer ikke mere efter arbejdet, men kan måske også gøre sig gældende på andre tidspunkter i livet, hvor arbejdet afbrydes af børneotium, studieotium eller hvad den disponible tid i arbejdslivet nu kan bruges til.

Kærligheden får også nye vilkår. Nogle analyser peger på, at vi får flere forskellige slags arbejde i løbet af vores liv, men måske også flere partnere, eller måske andre måde at forholde os til vores partner på. Og ikke mindst vil uddannelse og dannelse til arbejde, kærlighed og livet bliver afgørende. I kan nok høre, at der bliver brug for jer som eksperter i arbejds- og muligvis også kærlighedspædagogik.

Gorz er formentlig også træfsikker i sin diagnose af, at arbejdet er blevet et medium for personlig selvrealisering for stadig flere af os, og det gør det vanskeligere at skelne mellem instrumentel motivation og personlig motivation. Denne problematik er vigtig for Gorz, fordi marxister som ham traditionelt advarer mod for stor kærlighed til arbejdet, som jo dybest set tjener systemet, profitten, Kapitalen.

Karl Marx's svigersøn Paul Lafargue bragte en advarsel herom i sin berømte perle af et essay "Retten til Dovenskab" fra 1880, hvor han skriver om den "arbejdsgalskab", som angiveligt havde grebet arbejderklassen: "Kærligheden til arbejdet, [er] en dødsmerket lidenskab, for arbejdet [drives] til sådanne yderligheder, at den svækker menneskets livskraft og nedbryder dets afkom." Og han fortsatte: "I et kapitalistisk samfund er arbejdet årsagen til al intellektuel degeneration, al fysisk misdannelse."

Og hvis vi vender tilbage til Lars-Henrik Schmidts – allerede omtalte bog - "Det Sociales ABC", så ser han her en risiko i udtrykket "jeg elsker mit arbejde". For det overser ifølge ham de konsekvenser, som kan følge af en sådan kærlighed. For eksempel – skriver Lars-Henrik Schmidt – så skete der det, da traktorerne overtog hestenes arbejde, at hestene blev til hestesport og ja, hestekød. - Velbekomme!

Så for ikke at dvæle for meget ved vores mulige arbejdsliderlige 'hesteskæbner', så lad os gå tilbage til livsduelighed som ledestjerne.

Professor Ove Kaj Pedersen beskrev i sin bog "Konkurrencestaten" fra 2011, hvordan folkeskolen og ungdomsuddannelserne er blevet til redskaber for optimering af statens økonomiske konkurrenceevne. Folkeskolen er trukket ud af sit moralske reservat, og dens hovedformål er nu igen blevet at uddanne til arbejdslivet. Dette, snarere end alene at oplyse og skabe sociale og demokratisk deltagende medborgere.

Dermed er forholdet mellem kompetence og (ud)dannelse, arbejdsduelighed og livsduelighed blevet et varmt emne for samfundet generelt og uddannelsessystemet i særdeleshed.

Mit personlige standpunkt og råd til jer må være, at kunsten at arbejde må forbindes intimt med kunsten at leve – og vi bør undlade at modstille arbejdet overfor livet, for de bør ikke være gensidigt udelukkende. Arbejdet – og selvforsørgelse gennem arbejde – må inkorporere duelige livsbetingelser og gøre det på måder, som tager højde for, at disse er anderledes omskiftelige end tidligere.

Med denne opfordring vil jeg udtrykke mit håb om, at jeres studier her på DPU ikke alene har gjort jer arbejdsduelige på et højere, akademisk niveau, men også har været klassisk oplysende for jer som livsduelige personer i en bredere forstand.

Som pædagogiske kandidater kommer I til at beskæftige jer med balancen mellem menneskedannelse og professionsdannelse, mellem leg og læring (tidligere: leg og arbejde) og mere med, hvordan moderne mennesker gennem uddannelse og dannelse lærer at leve lange liv med arbejde og kærlighed som dur.

I dur til at hjælpe mennesker med deres livsduelighed, til lykke med det og med jeres kandidatgrad fra DPU!

Tak for ordet.